

MİRVARİD DİLBAZININ POEMALARINDA LİRİK RİCƏTLƏR**S.M.MƏRDANOVA****Bakı Dövlət Universiteti****samira-mardanova@rambler.ru**

Məqalə şairin iki poeması əsasında yazılmışdır: Birinci poemada təsvir olunan hadisələr səyahət xarakterlidir. Şair vətən torpağını gəzir, aldığı təəssüratı poeziya dili ilə təsvir edir. İkinci poemada Əlcəzirdə azadlıq uğrunda gedən mübarizələrin təsviri və bu mübarizələrdə Cəmilə adlı ərəb qızının qəhrəmanlığı, mərdliyi və əzabları təsvir olunur. Hər iki poemada, yeri gəldikcə, şair lirik ricətlər edir. Məqalədə bu lirik ricətlər qeydə alınır.

Azərbaycan xalq şairi Mirvarid Dilbazi 1920-ci illərin ikinci yarısında yaradıcılığa başlayan, təxminən, yetmiş il yaradıcılıq yolu keçən görkəmli sənətkardır. Onun yüzlərlə lirik şeirləri və poemaları var.

Şairin «**Doğma yurdun yollarında**» poemasını bir səyahətnamə adlandırmaq olar. Poema belə başlanır:

Ömrün axşamında ana yurdumu
Gəzdim gündoğandan-günbatanadək.

Burada Qazax məhdudiyyəti olsa da, «gündoğan və günbatan» nə dünya meridiyanlarında, nə Azərbaycan miqyasında olmasa da, poema məzmun, sənət baxımından, həqiqətən, yaxşı əsərdir, gözəl lirizmi var. Şair Qazax adlı doğma yurdu oba-oba, kənd-kənd gəzir, ellərin əvvəlki günlərini yada gətirir, indisinə nəzər salır, gah kədərli, gah da sevimli hisslər keçirir. Şair, səyahətini müxtəlif vasitələrdən istifadə ilə təsvir edir və poemanı hissələrə ayırır, bu ayırmalar da poemada təsvir imkanlarını artırır. Şair «Azadlığın şirin töhfələri var» - deyər ricət edir. Şair bir yerə çatır, orada əvvəlki həyat yoxdur. Burada Damcılı bulaq «Sanki dil açırdı hər bir gələnə» və deyir:

Təbiət gözəllik vermişdir mənə,
İnsan yaşatmayı bu gözəlliyi.

Bu sözləri eşidən şair elə bucaq adından ricət edir:
Hanı dörd yanımın əlvən güllüyü?
Ağ daşdan aynabənd ocaqlar hanı?
Burda qızıl sübhün, mavi axşamın
Sorağına gələn qonaqlar hanı...

Ancaq şair ruhdan düşmür, bu yerlərin gələcəyinə inanır. Elə bu zaman şair, qəlbindən gələn bir səs eşidir. Həmin səs də ricət məqamlıdır:

Duydunmu könlündə acı kədəri,
Şirin məhəbbəti ya III Adan yeri?
Bizə babalardan yadigar qalan
Gördünmü o qədim abidələri?
Oturub döşündə sən «Qacıbəy»in
Ata yurdunla da salamlaşdınmı?
Yarıb ümmanını otun, çiçəyin,
Hündür təpələrdən yenə aşdınmı?...

«Əlcəzairli qız». Bu poema zahirən bir nəfər haqqında olan əsər təsiri bağışlasa da, poemanın mərkəzində aparıcı obraz kimi bir qız dayansa da, Cəmilənin qəhrəmanlığından, dözümindən, əzablarından söhbət getsə də, onu ölkəni bürüyən mübarizələrə həsr edilmiş poema hesab etmək lazım gəlir. Cəmilə ilə əlaqədar hadisələr də bu mübarizələr fonunda təsvir olunur. Bu geniş lövhələrin təsvirində şairin ürəyinin tellərini tərpədən duyğuların ifadəsini görürük. Bu duyğular bəzən təsvirdən ayrılan lirik ricətlərə çevrilir. Bu ərəb ölkəsinin ilk baharıdır, çiçəklər bəzəyir çölü, cəməni, lakin Əlcəzair qəmlidir, Cəmilə zindana salınmışdır.

Günəşi, havanı, şeiri, nəğməni,
Sevgini qadağan etdilər ona.
Günəşə həsrətdir indi Cəmilə,
Onun qaranlıqlar yolunu kəsir.

Elə bu anda şairin lirik ricətli harayı gəlir:

Ey qələm, dön quşa, qanadlı yelə,
Mənim bu nəğməm də ora tələsir.
Mavi göylərimin ağ buludları,
Göyərçin qanadlı dağ buludları,
Alın bu nəğməni qanadlarınıza,
Yetirin məhbəsdə o igid qıza.

Poemanın «Dəmir qanadlar, şirin xəyallar...» hissəsi lirik mühakimə ilə başlanır. Hələ hadisələrin təsvirinə keçilməmiş, şairin düşündürücü misralarını oxuyuruq:

Məhbəsdə seçilmir biri-birindən
Bahar gecəsi də, qış gecəsi də.
Buludlar köçməyir baş üzərindən,
Coşqun çeşmələrin gəlmir səsi də,
Yel vurub ətrini göy çəmənlərin
Bağlarda çiçəyə, gülə qatanda,
Boğulur qaranlıq zirzəmilərin
Soyuq havasını ürək duyanda.
Ruha kədər verir sönük fənərlər,
Sıxır varlığını bu daş divarlar.

Poemanın belə bir rəmzi adlı hissəsi var: «Oda dolanmağa pərvanə gəlir». Həmin hissə yangı ilə başlanır: Çəkilin qabaqdan, bir ana gəlir: «Kimdir bu ana? Bu,

Cəmilənin anasıdır. Həbsdə olan Cəmilənin görüşünə gəlir. Şair bir neçə şeir bəndində ümumən ana haqqında öz düşüncəsini deyir və belə bir hakimanə ifadə işlədir:

Harda bir ananın bükülsə dizi,
Qan ağlar minlərlə övladın gözü.

Poemada ana ilə qızının üz-üzə dayanmış görüşü təsvir olunur: həyəcanlı görüşü. Cəmilə barmaqlıqlar arasındadır, ana istəsə də, onu bağrına basa bilmir. Cəmilənin ayaqları qandallıdır. Düşmənlər, həbslər onu tanınmaz hala salıbdır. Ana ilk baxışda onu tanıya bilmir. Bununla belə, Cəmilə vüqarlıdır, sınımamışdır. «Ana bir dəqiqə Cəmiləsini köksünə basmaqla alışıb yanır», Cəmilə də «Eşidib mehriban ana səsinə, Nurlu çırağ kimi qız alovlanır». Elə bu səhnədə şairin səsi eşidilir, ricəti səslənir:

Ey övlad sevgisi, ana xilqəti,
Nə ad verim sizin qüdrətinizə?!
İnsanın, torpağın, suyun qüdrəti,
Günəşin hökmümü verilmiş sizə?!

Bu görüş, Cəmilədə görünən əzab nişanələri ananı dəyişir, o da mübarizələrə qoşulur. Mübarizələr daha da vüsətli olmuş, geniş yayılmışdır. Fransız əsgəri ərəb insanını gülləyə tuş edir. Bu ara yenə şairin mühakiməsi səslənir:

Çöldə bir ağacı tufan yıxanda,
Ona heyfı gəlir min-min insanın.
Həyatlar məhv olur, ah, bu tufanda,
Nə deyir vicdanı buna dünyanın?

Mirvarid Dilbazi yenə Cəmiləni haraylayır. «Haradasan, gözləri qara Cəmilə» - deyə poemasının yeni səhifəsinə başlayır. Əlcəzairin payızı gəlmişdir. Şair təbiətlə insan həyatı arasındakı həmahəngliyin təsvirini verir. «Hələ də soyğunçu qəsbkarların gözü Afrikanın torpaqlarındadır». Hələ Cəmilə də həbsdədir. Şair yenə həyəcanlıdır:

İlk bahar yelləri Əlcəzairin
Hansı dağdan keçir, yaylaqdan əsir?
Ətrini toplayıb çəmən-çayırın,
Açıb qanadını hara tələsir?
Oynaq buludların dolmuş gözləri
Dağlar arxasında boşalır nədən?
Bəsdir suladığı geniş düzləri,
Sotur qaranlıqda o zəif bədən.

Şair, yenə Cəmiləni haraylayır, səs gəlmir. Cəmilə ölüm qatarı ilə son mənzilə gedir. Qum səhraları haray qaldırır. Şair öz ölkəsindən o yerlərə salam göndərir, «Yetirsən qoy ona uçan durnalar, Çatsa o diyara haçan». Poemanın bu yeri təhkiyə ilə lirikanın sintezindən yaranmışdır. Şair hadisələrin təsvirinə bir qələm vurursa, bir qələm də öz duyğularına vurur. Axı poemanın müəllifi də anadır, bu dərddə gözə bilmir, həyəcan keçirir; istəmir ki, gecənin nura qərq olmuş sükutunu insan naləsi, güllə səsi pozsun. Ancaq nə etmək. Şair, Cəmilənin adından o vətən torpağına əlvida deyir:

Əlvida, ey əziz vətən torpağı
Baban həsrətini aparır candı.
Ey Əlcəzairin bağçası, bağı,
Gülünüz solmasın heç bir tufanda!
Ey qumlu səhralar, vadilər, düzlər!
Gedir Cəmiləniz, salamat qalın!

Şair, Əlcəzairin azad gələcəyinə inanır, o gələcəyi görür, o günlərə salam göndərir; artıq

«Qaranlıq gecəyə zərbə vuraraq,
Qanlı köynəyində günəş ucalır.
Qatı qaranlığı gör necə boğur,
Parlayır üfüqdə günün telləri.
Yaralı köksünü aç, günəş doğur,
Azad sübhün xeyir, ərəb elləri!»

ƏDƏBİYYAT

1. Mirvarid Dilbazi. Seçilmiş əsərləri. 3 cildə. III c., Bakı: Yazıçı, 1983, 254 s.
2. Mirvarid Dilbazi. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider, 2004, 280 s.
3. Xalid Əlimirzəyev. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları. Bakı: Nurlan, 2008, 432 s.
4. Yusif Seyidov. Əsərləri. 15 cildə. VII c. Bakı: BDU, 2007, 562 s.

ЛИРИЧЕСКИЕ ОТСТУПЛЕНИЯ В ПОЭМАХ МИРВАРИД ДИЛЬБАЗИ

С.М.МАРДАНОВА

РЕЗЮМЕ

Статья написана на основе двух поэм поэтессы: «Doğma vətənin yollarında», «Əlcəzairli qız». События, изображённые в первой поэме, носят характер путешествий. Поэтесса объезжает родную землю, описывает полученные впечатления языком поэзии. Во второй поэме изображается борьба за свободу в Алжире и подвиг, храбрость и страдания арабской девочки Джамили в этой борьбе. В обеих поэмах по мере надобности поэтесса приводит лирические отступления.

Именно эти лирические отступления стали предметом изучения в данной статье.

LYRICAL DEVIATIONS IN THE POEMS OF MIRVARID DILBAZIH

S.M.MARDANOVA

SUMMARY

The article is written on the basis of two poems by Mirvarid Dilbazih. The first poem is devoted to the journey. The poetess depicts the motherland here. In the second poem, the poetess reflects the struggle for freedom in Algeria. The author studies lyrical deviations in M.Dilbazih's poetry on the example of two poems.